

Heimedåp, namngjeving og prestemakt i P.A. Munchs tid

Av Kristoffer Kruken

In the 19th century the Norwegian stock of first names grew immensely, primarily by derivation from older names, e.g. Rolftine from Rolf, but also by the introduction of historical or literary («romantic») names without any tradition in Norway. The great historian P.A. Munch disliked these name fashions and argued strongly against them. He put forward a hypothesis that the most deplorable derivational names were given at home baptism performed by a lay person, especially the midwife, leaving the absent priest no chance to correct or refuse them. The hypothesis presumes that the clergy had a better cultural taste than ordinary people and possessed both the knowledge and authority to restrain the parents' choices (there was no name law at that time).

This article compare the new derivational names given at home baptism performed by lay men or women with those given at church baptism performed by the priest. Several hundred names are examined in the parish registers from Munch's own lifetime, both from his own places of living (mainly Oslo) and from other parts of the country. The outcome is quite clear: There is no difference in naming practices between home (lay) and church baptism, either in formal types, originality of creation or frequency. This shows that the clergy did not restrict the parents' name wishes; on the contrary, the priests created numerous names of great originality themselves for their own children. On the other hand, name derivation forms distinct geographical patterns, but that has nothing to do with the exertion or lack of clerical authority.

Bakgrunn

Historikaren P.A. Munch (1810–63) stod i fremste lina både som vitskapsmann og ideolog under nasjonalromantikken og nasjonsbygginga i 1840–50-åra. I ettertida er Munch mest kjend for det store verket *Det norske Folks Historie*

(1852–63) i åtte ruvande band, men han gjorde òg banebrytande arbeid i nærskylde disiplinar og fag som geografi (med kartografi), etnografi, genealogi, myteforsking, runologi, edisjonsfilologi, norrøn språkvitskap og namnegransking. I namnegranskinga tok Munch opp både stadnamn og personnamn, men i ulike samanhengar og med ulik vinkling. På stadnamnsida stod gardsnamna sentralt, og i innleiinga til *Historisk-geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge (Noregsveldi) i Middelalderen* (1849) blir *vin*-namna drøfta grundig, med epokegjerande resultat, og også andre namn og namneledd får der ei sikrare omdømming enn før (Schmidt 2015), eller med Sophus Bugge: «Munch har først iagttaget de store Hovedlag i vore Stedsnavnes Dannelse» (1907: 137).

Same året (1849) gav Munch ut ein artikkel om personnamn (fornamn) med tittelen «Nogle Ord til Overvejelse om vore brugelige Personsnavne, og om at holde vore nationale Navne i Agt og Ære». Det er ei programmatisk overskrift, der vekta i langt høgre grad enn i stadnamndrøftingane ligg på agitasjon og ideologi. I ei atterreising og fornying av den norske kulturen måtte personnamna få ei anna rolle enn stadnamna, både fordi dei hadde endra seg så sterkt (og etter Munch negativt), og fordi det gamle, rotvaksne tilfanget lett kunne byggjast opp att så framt viljen og kunnskapen var til stades. Fem år seinare (1854) kom ein ny artikkel etter same plan, og til sist (1857) gav Munch ut ei omfattande utgreiing om den heimlege namnearven med historisk og filologisk utsyn til alle germanske språk.

Munchs vurdering av namnetypar og kulturverdi kjem mest systematisk fram i 1854-artikkelen, men dokumentasjonen og drøftingane er naturlegvis langt rikare – og på visse punkt meir nyanserte – i arbeidet frå 1857 (Kruken 2016: 9–12). Samtida fann koplinga mellom vitskap og nasjonsbygging både innlysande og verdifull, og Paul Botten-Hansen roste 1857-utgreiinga som «et baade i videnskabelig og national Henseende vigtigt Arbeide» (1863: XXVIII, jf. Nedreid 1993). Munch spela heilt på lag med språkmannen og ideologen Ivar Aasen i namneprogrammet (Aasen 1854, 1855 og 1878), sjølv om han ikkje følgde Aasen i målreisinga elles. Her stod Munch i 1850-åra klårt på den konservative, danske sida.

Munch mislikte alle slags moderne avleiingsnamn og andre «selvgjorte Navne», og han finn det «næsten utroligt, hvormange slige barbariske og smagløse Navne saagodtsom dagligen fabrikeres» (1854: 37). Mest iaugefallande er dei mange *-ine*-namna: «Der gives Andriner, Nilsiner, Halvordiner, Oliner, og Gud ved hvormange Iner, endog Bygbaliner!», og i staden for «Gudrid, Thurid ... bruges de halvnorske, halvfranske Navne Gurine, Thurine, verken Fugl eller Fisk» (1849b: 87). Det norske *Randi* «forvanskes til det barbariske, afskyelige Randine» (1857: 270), og *Wilhelmine* er «complet Kaudervælsk» fordi det her er lagt ei fransk ending til eit tysk namn (1857: 150).

Ei anna smaklaus gruppe var «romantiske Navne» utan heimleg tradisjon, anten dei kom frå historia, frå andre land og kulturar, som *Adolf*, *Anton* og *Emilie*, eller direkte frå litteraturen, som *Fridtjof* og *Ellida* etter *Frithiofs saga* (1825) av Esaias Tegnér, dei siste til overmål med feil uttale! Slikt vitnar berre om eit «affekteret Sværmeri over Helten i det tegnerske ... sydlandsk-sentimentale Klangdigt», og elles allment om «en utilbørlig Hang efter Glimmer og Flitter, om uberettigede og i det uendelig gaaende Prætensioner» med påfølgjande «romantiske eller overspendte Griller» (Munch 1854: 38–39).

Problem

Munch spør i harme, og vel eigentleg mest retorisk: Korleis kunne uvesenet gå så langt? Svaret hans er at drivkrafta (eller skylda) ligg hos folket sjølv med den ustopelege hangen til «Glimmer og Flitter», og aller verst meiner Munch det står til «hos den lavere Klasse i og ved Stæderne» (1854: 37). Prestane kan vera ei verksam motkraft, og mange prøver nok å snakke folk til rette når påfunna blir for sprelske. Men i éin situasjon fell embetsmakta bort, og presten har ingen sjanse til å påverke namnet, sjølv om han gjerne ville. Det er når barnet blir døypt heime med berre lekfolk – og helst kvinner – til stades:

Hvad der her danner en væsentlig Hindring [for god namneskikk], er maa-skee den her endnu almindeligt herskende, og vist somofftest i Utide og uden trængende Nødvendighed benyttede Hjemmedaabsfrihed, der netop paa Grund af det dermed forbundne Uvæsen forlængst er afskaffet i Danmark. Thi naar et Barn først i Hjemmedaaben, forettet af en ukyndig Jordemoder under et Kaffeslabberads med de nærmeste Nabokoner, har faaet et i dette Conclave udfundet Monstrum-Navn, kan ikke længer Presten rette paa Sagen, om han end nok saa meget ønskede det. (1854: 44)

Ved første augekast verkar tanken nokså kuriøs og utan særleg fagleg verdi, men han heng i røynda saman med eit stort og viktig spørsmål i namnehistoria: Har prestane, utan noko lovverk i ryggen, brukt autoriteten sin til å styre namngjevinga i bestemte retningar? Er svaret ja, kan vi i tråd med utsagna ovanfor vente fleire «barbariske og smagløse Navne» på heimedøypte barn enn på kyrkjedøypte. Eg vil ta eit blick på Munchs eiga tid for å få ein indikasjon og kanskje finne nokre trådar som kan leie fram mot eit meir sætande svar.

Dåp og rituale

Dåpen var lovfesta i Kristian den femtes norske lov (1687) og fastlagd rituelt i Danmarks og Noregs kyrkjerituale (1685) og i forordna altarbok for Danmark og Noreg (1688). Normalsituasjonen var kyrkjedåp innan åtte dagar etter fødselen. Men dersom den nyfødde var så sjuk eller veik at det stod om livet,

kunne han/ho døypast heime, helst av presten, elles av ein annan aktverdig mannsperson eller av jordmora. Heimedåpen var såleis ein nauddåp med tronge grenser, og han måtte ikkje brukast i utid. Lov og rituale stod i hovudsak uendra til liturgirevisjonane i Noreg på 1880-talet. I Munchs tid kom det ei ny utgåve av *Dannemarkes og Norges Kirke-Ritual* i 1825 (med endringar etter 1685), av *Den forordnede Alter-Bog* i 1826 og av *Kong Christian den femtes Norske Lov* i 1833, alle utgjevne i Kristiania.

I Johann Friedrich Struensees (1737–72) hektiske styringsår kom det eit reskript som oppheva åttedagars-regelen (1771), eksplisitt av omsyn til helsa åt barnet, men implisitt òg i pakt med ein viss etablert praksis. Fristen for dåp vart sett open, og heimedåpen vart òg ei foreldresak som kom til å gå mykje vidare enn den rettkjende nauddåpen. Folkloristen Arne Bugge Amundsen har undersøkt nokre område i Østfold på 1700- og 1800-talet og til dels funne omfattande bruk av heimedåp, i annekset Rømskog såleis over 73 prosent i åra 1814–40 og 63 prosent i tiåret etter, mot hovudsoknet Rødenes frå 7 til 15 prosent på same tid. Onsøy ligg litt under Rødenes att. Frå tidleg tid var det elles mest dei høggre sosiale laga som døypte heime (Amundsen 1983: 19–20, 65–73). Skilnaden mellom områda i Østfold er påfallande, men ligg litt i utkanten av problemstillinga her.

Amundsen peiker vidare på at heimedåpen lett kunne verke privatiserande, både ved den aukande bruken og ved at det ofte var lekfolk som stod for handlinga (1983: 20, 25). Dette skulle i prinsippet òg opne for ei meir agelaus namngjeving, slik Munch såg for seg – rett nok med eit lite «maaskee» –, men Amundsen tek ikkje opp dette aspektet.

Kongelova og dåpsritualet seier ingen ting om namngjeving og namneval ved barnedåp (annleis ved vaksendåp av muslimar, jødar og anabaptistar), og tildeler såleis ikkje presten noko ansvar for kva barnet skal eller kan heite. Heller ikkje i den store pastorallæra *Collegium pastorale practicum* (1757; 740 sider) av Erich Pontoppidan, der kapitlet om dåpen fyller 26 sider (s. 428–53), står det noko om namnet. Det blir berre føresett at barnet har eit namn når dåpen skjer. Det gjeld òg ved dåp heime. Heimedåpen skulle stadfestast med prest og fadrar i kyrkja, men han var som sakrament fullgyldig og namnet derfor òg bindande forkynt allereie. Presten måtte berre godta det, slik Munch seier.¹ I ytste naud kunne barnet døypast utan namn. Namnet måtte da veljast før stadfestinga i kyrkja (Motzfeldt 1844: 198), men barnet trong ingen ny dåp; det var tvert om ulovleg.

¹ I 1874 vart regelen litt oppmjuka på den måten at ein ved stadfestinga i kyrkja kunne gje barnet eit nytt namn i tillegg til det som var fastlagt ved heimedåpen (Hallager 1895: 70). I namnehistorisk perspektiv er dette òg ein interessant refleks av dobbelnamnmoten som breidde seg på 1800-talet.

I Munchs tid kom det ein merknad i kyrkjeretten og pastoralteologien om at presten har eit visst ansvar for namngjevinga likevel, sjølv om lov og rituale ikkje pålegg han det. I *Den norske Kirkeret* (1844) formulerer Ulrik A. Motzfeldt atterhaldet slik:

Med Hensyn til Navnet, der tillægges Barnet i Daaben, maa Præsten vistnok rette sig efter Vedkommendes Ønske og Opgivende. Skulde det imidlertid nogensinde hændte, at det Navn, der opgaves, indeholdt noget Blasphemisk eller en Profanation,*) maatte vistnok den Døbende i saa Fald være forpligtet ikke blot til at gjøre Modforestillinger, men ogsaa til at nægte Daabsacten eller under trængende Omstændigheder at forrette Acten uden at give Barnet Navn.

*) Saaledes t. Ex. om Nogen vilde kalde Barnet Djævel eller Jesus.

(Motzfeldt 1844: 203.)

Motzfeldt slår fast at presten normalt ikkje skal bry seg med namnet. Foreldra bestemmer, presten noterer. Ordet *vistnok* tyder her 'visseleg, tvillaust' og er såleis ingen modifikator til utsagnet. På den andre sida har presten ei plikt til å seie frå, men det gjeld berre tilfelle som er så ekstreme (blasfemiske, krenkjande) at dei neppe finst – merk at Motzfeldt uttrykkjer seg reint hypotetisk og berre har fiktive døme. Dei namnetypane Munch går til felts mot, får altså ingen klander her heller.

I læreboka *Foredrag over Pastoraltheologien* (1853) følgjer Wilhelm Andreas Wexels opp Motzfeldts syn med formuleringa om at «Naar ... Navnet med Grund maa ansees usømmeligt, ja vel endog formasteligt», må presten av-vise det, men han understrekar at slike tilfelle er svært sjeldne (Wexels 1853: 224). Wexels stør seg eksplisitt på Motzfeldt. Ingen av dei viser til nokon passus i eldre dansk-norske lover eller forskrifter, og den autoritative Pontoppidan (ovanfor) kan dei heller ikkje bruke. Det er all grunn til å tru at blasfemiske namn alltid har kjenst så utekkelege at lova og ritualet ikkje trong å nemne dei. I praksis ligg det derfor neppe noka innstramming i desse formuleringane. Ein kan elles lure på om Motzfeldt og Wexels òg ytra seg så direkte for å få sagt indirekte at alt det nye som rørte seg i tida, ikkje var noko pastoralt problem. Den neste boka på feltet, *Forelæsninger over practisk Theologie* (1856) av Andreas Grimelund, har ikkje eit ord om saka, og lov og rituale vart ståande som før.

Det hadde kome ei dansk forordning om namngjeving og presteansvar ei tid før Motzfeldt skreiv sin norske kyrkjerett, og det er påfallande at han ikkje nemner dette, i det minste som ei nærkulturell støtte for si eiga vurdering. I *Forordning om Adskilligt som i henseende til Daaben bliver at tagttage* frå 30. mai

1828 blir det sagt at «Præsten ... bør paasee, at intet upassende Navn, som Vedkommende kunde falde paa at foreslaae, gives noget Barn» (§ 18). Det følger ingen døme og inga presisering, og pålegget blir av Peter Skautrup med rette kalla «denne vage bestemmelse» (1968: 308). Skautrup seier vidare at det ikkje hadde lege nokon lovformeleg restriksjon på foreldras frie namneval før 1828 (s.st.), og dermed heller ikkje i Noreg i unionstida eller etterpå.

Den danske lovendinga som Munch siktar til i sitatet ovanfor, må gjelde denne forordninga frå 1828. Det opphavlege åttedagars-kravet vart der endra til åtte veker for barn fødde mellom 1. mars og 1. september, og til utgangen av mai for barn fødde i perioden september–februar. Den lange fristen skulle gje sjuke barn betre sjansar til å koma seg og få vanleg kyrkjedåp. Retten til heimedåp vart ikkje avskipa, men vart presisert som ein rein nauddåp ved «beviisligt Sygdomstilfælde» og livsfare (§ 2). Forordninga gjekk både i prinsipp og praksis klårt i favør av den ordinære kyrkjedåpen.

Materiale og resultat

For eit par år sidan skreiv eg ein artikkel om nylaga fornamn i norsk i tida 1750–1949 (Kruken 2013). I undersøkinga her bruker eg det same materialet, men berre frå perioden 1814–57, med tillegg av namn eg seinare (etter 2013) har funne i desse åra. Tidbolken dekkjer Munchs liv frå dei reseptive guteåra i Gjerpen til det siste personnamnarbeidet han gav ut. Utvalet omfattar ca. 800 namn, litt fleire kvinnenamn (53 prosent) enn mannsnamn (47 prosent). Dei fleste namna er avleiingar, få er variasjonsnamn – dei kom sterkare frå 1880-åra. På kvinnesida dominerer suffikset *-ine* (vel 200 namn), på mannsida suffikset *-us* med variantane *-(i)us* og *-in(i)us* (vel 150 namn), heilt i tråd med Munchs egne observasjonar.

Nylagingane fordeler seg over størsteparten av landet, men fell tettast i Oslo/Aker (65), Bergen (52), Trondheim (47), Stavanger (24), Tromsø (24), Drammen (23), Porsgrunn (19), Moss (18), Dypvåg (15), Halse/Mandal (15), Kongsberg (14), Beitstad (14), Larvik (12), Stange (12), Vanse/Farsund (11), Stavern (10), Toten (10) og Åmot (10). Byane ligg som venta i tet. Andre kjerneområde er Mjøs-regionen og kystlandet frå Larvik til Vest-Agder. Av bygdene i Trøndelag når Beitstad høgst. Nord-Noreg ligg litt bak Sør-Noreg, men hevdar seg betre seinare. Eit «fjellnorsk» belte frå Setesdal og Vest-Telemark i sør til dalane i Sør-Trøndelag i nord har nesten ingen nylaga namn. (Fleire detaljar i Kruken 2013.)

Avleiingsnamna er ein formell kategori som er lett å bruke i ei empirisk undersøking. Den andre hovudgruppa Munch argar seg over, romantiske eller affekterte namn, er derimot ein stilkategori med glidande grenser. Munch er sjølv inne på dette når han seier at det norrøne *Hjalmar* i hans tid «fra først af

var noget dristig og havde et vist Udseende af Affectation», men seinare har fått så god inngang at det ikkje skurrar lenger (1857: 149). Elles vil både geografi, tid, familie og sosial klasse ha mykje å seie for om eit namn er romantisk-affektert eller ikkje (Munch 1854: 35). Vansken med avgrensinga gjer at eg ikkje vil bruke denne namnegruppa fullt ut, men heller plukke ein del illustrerande døme. Uttrykket «udfundet Monstrum-Navn» siktar nok òg til nylaga namn spesielt, og det er da i seg sjølv eit argument for å avgrense materialet slik.

Kyrkjebøkene viser at heimedåpen var svært ulikt fordelt, nett som Amundsen dokumenterer for Østfold. Somme stader blir nesten alle døypte heime. Det gjeld m.a. Porsgrunn, Gjerpen, Skien, Kjerringøy og Hamarøy i mange år. Andre stader ligg prosenten lenge på 50 eller meir, m.a. i Glemmen, Enebakk, Rendal, Larvik, Hisøy, Jelsa, Hadsel og Tromsø. I Moss og Nøtterøy er ca. 30 prosent døypte heime, i Oslo ca. 20 prosent og i Trondheim ca. 12 prosent. Fleire stader dukkar det ved stikkprøver opp einskildår med nesten berre heimedåp, t.d. Bragernes og Moss 1816, Strømsø 1821–22 og Hurum 1836. Andre område eg har vurdert, ligg oftast jamt med Trondheim, dvs. 10–15 prosent. Dette blir da eit slags normalnivå, men Bergen stikk seg ut med enda færre. Eg tek atterhald om at eit fullstendig gjennomsyn kunne ha gjeve litt andre tal, men i hovuddraga trur eg denne fordelinga er rett.

Dei fleste som vart døypte heime, levde opp og fekk dåpen stadfesta i kyrkja. Det viser at naudåpskriteriet hadde kome i bakgrunnen, slik Munch hevdar, og sidan heimedåpen òg florerte i mange byar, kan det ikkje ha vore praktiske grunnar åleine (strevsam veg o.a.) som heldt folk unna kyrkjedåpen. Men det er eit historisk-sosiologisk spørsmål som eg let liggje her.

Det vart altfor tidkrevjande å kontrollere heile materialet (800 namn) mot kyrkjebøkene, men av dei tilfella eg har sett på, finn eg for det første at der heimedåpen dominerer, blir òg dei fleste nylagingane gjevne i heimen, i Porsgrunn såleis 9 av 9, i Skien 7 av 7 og i Rendal 5 av 8. Dette er statistisk nøytralt og gjev inga støtte til Munchs hypotese. Også i Tromsø fell prosentane heilt saman (ca. 50), og i Moss, Nøtterøy og Hamarøy er prosenten heimegjevne avleiingar jamvel lægre enn prosenten for all heimedåp der.

I Oslo er ca. 18 prosent av nylagingane gjevne i heimen, altså her òg litt under heimedåpsprosenten generelt. Bergen ligg på ca. 10 prosent – igjen statistisk nøytralt –, og i Trondheim er alle kontrollerte avleiingsnamn (14) knytte til kyrkjedåp. Det går stikk imot Munchs tanke. Dei andre områda som ligg på normalnivået i heimedåp, har spreidde tilfelle av heimegjevne nylagingar, men dei er jamt over ikkje fleire enn det prosenten heimedåp statistisk sett skulle gje, heller færre. Både i Dypvåg (*Einerinde* 1837) og Halse/Mandal (*Ergine* 1818) er såleis berre éi av femten nylagingar forkynt ved heimedåp, og i Beitstad er alle

nylaga namn (14) melde til kyrkjedåp. Rømskog med mykje heimedåp og Rødene og Onsøy med langt mindre (Amundsen 1983: 68, 71) står alle utan nylaga namn i denne perioden. Den omfattande heimedåpen i Rømskog har altså ikkje utløyst nokon ting.

For å koma Munch eit grann i møte kunne ein spørje om dei heimegjevne avleiingane er meir «monstrøse» enn dei kyrkjegjevne. Det er ingen ting som talar for det heller. I Bergen er m.a. *Randius* (1830), *Tornelius* (1832), *Rolfine* (1833), *Herborgdine* (1849) og *Asbjørnine* (1851) – alle som tekne rett ut av Munchs skrekksamling – melde til presten for kyrkjedåp, men utan å bli stoppa. I Oslo gjeld det same ved *Olesius* (1822), *Annar* (1823; Munchs eige døme i 1854: 37), *Enevoldine* (1824), *Bergentine* (1834), *Rufilius* (1848) og fleire, og i Trondheim namn som *Galophine* (1827), *Lae* (1834), *Margidor* (1836) og *Tella* (1837). To av desse høyrer til kortformene som Munch dømde så hardt (1849b: 86).

I gruppa romantiske namn har eg teke 45 typiske tilfelle frå historie, mytologi eller litteratur, eller frå ein kombinert historisk-litterær samanheng, m.a. *Alvilde* (1814), *Arthur* (1821), *Aurora* (1824), *Camilla* (1812), *Ellida* (1834), *Freia* (1806), *Hertha* (1847), *Kjartan* (1822), *Olympia* (1849), *Sjovna* (1856), *Sokrates* (1841) og *Sverre* (1817), sjå detaljar i NPL. Vel ein tredjedel av namna i denne gruppa (17 av 45) er gjevne ved heimedåp. Det er litt meir enn i materialet elles. Men kyrkjeboka viser samtidig at minst to tredjedelar av familiane (30+ av 45) høyrer til ei høg sosial klasse, og sidan denne sosialklassa brukte meir heimedåp enn folk jamt over (Amundsen 1983: 19–20, 65–67), er den høgre namneprosenten snarare eit utslag av dette enn av eit kreativt frisinn som ikkje gjekk an i kyrkja.

Heimedåpen vart stundom utført av presten, i tråd med lov og rituale. Det gjeld ikkje minst i Oslo og Bergen, truleg fordi presten lettare kunne stille opp der og i andre byar enn i bygder med større avstandar og tyngre veg. Far til P.A. Munch, stiftsprost Edvard Munch (1780–1847) i Vår Frelser (domkyrkja) i Oslo (tidlegare sokneprest i Gjerpen), var såleis ein av dei som fleire gonger døypte barn i heimen. Det same gjorde kollegaen hans ved domkyrkja, grundtvigianaren og pastoralteologen Wilhelm Andreas Wexels (1797–1866), jf. ovanfor. I andre tilfelle kunne det vera ein tilreisande prest, gjerne i slekt med barnet. Men døma viser tydeleg at namngjevinga gjekk like fritt sjølv om presten stod attmed. Til vanleg er det ein lekperson som døyper, oftest jordmora, men òg faren, ein lærar/klokkar eller nokon annan i familie eller nabolag.

Den einaste rimelege tolkinga av alle desse funna er at prestane ikkje greip inn i namngjevinga. Dei sa ikkje imot når nylaga namn vart melde ved kyrkjedåp, og dei la seg ikkje borti namnevalet når dei sjølve forretta heimedåpen. Ein kan naturlegvis ikkje utelukke at eit avstikkande namn stundom vart nekta av

presten, og såleis aldri kom inn i kyrkjeboka, men tilfella er i alle fall så få at dei ikkje har skapt nokon skilnad mellom namngjeving ved kyrkjedåp og namngjeving ved lekmannsstyrt heimedåp. Eg trur tilfella i røynda knapt nok finst, altså ei taus kjelde som berre speglar eit fråvær.²

Kva gjorde presten sjølv?

Eit signal om at prestane kanskje ikkje eingong mislikte dei nye namna, men tvert imot møtte dei med interesse og velvilje, er at dei ofte var med på leiken sjølve. Sokneprest Hans Peter Schnitler Krag (1794–1855) i Vågå, den kjende «folkeopdrageren» (O. Arvesen), kalla dotter si *Hanna Hermana Balthasara* (1841), sokneprest Edvard Wilhelm Vedøe (1805–95) i Jelsa – gift med dotter til Nicolai Wergeland (sjå nedanfor) –, gav ei av døtrene namna *Alvilde Randine Isora* (1839), sokneprest Emanuel Dietrichson (1809–69) i Hadsel skapte namnet *Jobora* (1853) som avleing til *Job* etter sin eigen far, og sokneprest Jens Schanche (1777–1848) i Risør gjorde to kreasjonar på éin gong med *Adama Jalise* (1820) etter eit eldre *Adam Jalles* (1807). På gutesida slo sokneprest Christian August Lyche (1804–81) i Hof i Vestfold til med namnet *Annetton* (1846) av *Annette* etter mor til guten, og sokneprest Hans Jensen Blom (1812–75) i Kinn laga *Saron* (1855) etter *Sara* på same måten. Døma kunne mangdoblast. Nylaging låg i tida og greip vidt.

Christian August Lyche var sokneprest i Lesja i mange år (1834–44) før han kom til Vestfold. I Lesja-tida fekk han ei dotter som han i sjølvforretta heimedåp kalla *Thecla Mathea Emilie Josepha Ludovica Oscara* (1840). Ho var den andre Oscara i Noreg (første tilfellet var på Biri 1834). Dømet fell godt i hop med det kreative *Annetton* i Hof, men det viser òg, likeins som *Balthasara* (ovanfor), at dei yttarst få nylagingane i fjellbeltet i Sør-Noreg oftast ikkje hadde lokal forankring, men kom med innflytta embetsmenn. Det gjer skiljet mellom kyst og fjellbygd enda skarpare.

Av Munchs «romantiske Navne» vart det norrøne *Hildur* (av *Hildir*) først gjeve av res.kap. Hieronymus Heyerdahl på Toten (1809). Sjølve forma er islandsk, men namnet er formidla litterært gjennom dansk. Det romantisk-litterære *Camilla* har sitt første nedslag i Noreg (1812) hos presten Wincens Stoltenberg (1766–1820) i Vestby, og res.kap. Nicolai Wergeland (1780–1848) i

² Eg har funne eitt seinare tilfelle. Sokneprest Olaf Holm (1845–1933) fortel frå si embedstid i Tysfjord (1878–84) at han ein gong avviste namnet *Kontra* og fekk foreldra til å ta *Konrad* i staden (Holm 1923: 31–32). Forteljinga verkar anekdotisk, og det spørst om presten hugsu rett førti år etterpå. Det går elles historier om namn som *Hosianna* og *Seftref* (Søndag etter Trefoldighed) i Nord-Noreg, men bakgrunnen er altfor dunkel til at dei kan brukast i denne diskusjonen. Henrik Lundh gjev to døme på blasfemiske namn, men typisk nok med ein anonym prest som garant og ingen vink om omstenda elles (1924: 81).

Kristiansand følgde raskt på med si *Camilla* (1813), den seinare forfattaren Camilla Collett (d. 1895). Like etter gjekk Wergeland i spissen for namnet *Oscar* (1815). Da sokneprest Severin Breder (1778–1831) i Halden valde *Arthur* (1823) til sonen, fanst det berre eitt eldre tilfelle i landet (Oslo 1821). Også her ser vi mange pionerar i presteskapat.

Kyrkjebøkene set av og til eit *NB!* eller eit utropsteikn ved ei namneinnførsel. Det må bety at presten har undra seg, sjølv om han let namnet gå. Eit talande døme er *Kamela Maria* med *NB!* i kyrkjeboka for Moss 1828. Undringa gjeld sjølvsaft *Kamela*. Det er truleg ei form av *Camilla*, men presten har nok assosiert til dyrenemnet *kamel* og derfor funne namnet merkeleg. Statistisk gjer desse tilfella ingen ting av seg.

Den einaste som i litt større grad hakar ut sjeldne namn, er så langt eg har sett, soknepresten i Hurum (med Svelvik), Conrad Peter Neumann (1800–1886). I åra 1838–54 set han *sic* i parentes tjue stader. Det gjeld mest nylaga namn eller avvikande former, t.d. *Jullieser* (1840), *Karnette* (1845), *Odevald* (1845), *Milium* (1846) og *Laresse* (1853), men han let dei fleste namna stå umerkte, sjølv om avviket kan vera minst like stort, t.d. *Nideman* (1845, 1851), *Orval* (1840), *Rensa* (1844, 1854), *Ringo* (1852) og *Tya* (1839). Dei mange *-ine*-namna reagerer Neumann lite på, berre tre-fire gonger, t.d. *Herderine* (1838) og *Gustine* (1854). Det kan henge saman med at han var fødd i København og vel kjend med *-ine*-floraen derifrå. Av og til skifter Neumann meining, som når *Otilde* går frå *sic* til nøytralt på eit års tid (1844–45). Sjølv han som undrast meir enn andre prestar, har tydelegvis sleppt namneønska gjennom.

Klokkeboka for Hurum tek med nokre av desse avmerkingane, men ikkje alle. Avvika overraskar fordi klokkeboka jo skulle vera ei nøyaktig avskrift av ministerialboka. Forklaringa kan vera at klok karen meinte dette låg utanfor den offisielle embetsførsla og derfor kunne sløyfast litt etter eigen smak.

Konklusjon

Denne vesle undersøkinga har vist at lekmannsstyrt heimedåp ikkje var nokon katalysator for kreativ (eller med Munch: destruktiv) namnelaging på 1800-talet. Fridommen var like stor om presten var med, det ser vi anten han forretta høg-tidleg i kyrkja eller kom og døypte i heimen. Prestane var ikkje bremseklossar, men føregangsmenn for nye namn, likeins som andre personar i høgre sosiale lag. Munchs hypotese fell.

Oppfølging

Spørsmålet om prestemakt og namngjeving før namnelova (1923) er ikkje uttømt med dette. I faglitteraturen blir det særleg hevda at prestane tynte dei norrøne namna i dansketida. Provet har ein m.a. funne i namnerapportane frå

prestestanden i 1743 (Indrebø 1951: 323; 2001: 375 f.). Eg har sjølv gått god for dette (Kruken 1982: 60). Men tilhøva er ikkje slik rapportane melder og prestane påstår. Det vil eg sjå nærare på ein annan gong.

Litteratur

- Amundsen, Arne Bugge 1983: *Dåp og tradisjon*. Dåpstro og dåpspraksis i noen Østfolddistrikter på 1700- og 1800-tallet. Oslo–Bergen–Tromsø.
- Botten-Hansen, Paul 1863: Udsigt over P. A. Munchs Levnet og Forfatter-Virksomhed. *Det norske Folks Historie* fremstillet af P. A. Munch. Anden Hovedafdeling. Unionsperioden. Anden Deel. III–XXXVIII. Christiania.
- Bugge, Sophus 1907: Mindeord om P. A. Munch. *Populær-videnskabelige Foredrag*. Efterladte Arbejder. Utg. av Alexander Bugge. 131–44. Kristiania.
- Grimelund, A. 1856: *Forelæsninger over practisk Theologie*. Christiania.
- Hallager, G. 1895: *Om Personnavne efter norsk og fremmed Ret*. Kristiania.
- Holm, Olaf 1923: *Fra en nordlandsk Prestegaard*. Oplevelser og Skisser. Kristiania.
- Indrebø, Gustav 1951: *Norsk Målsoga*. Utgjevi av Per Hovda og Per Thorson. Bergen.
- Indrebø, Gustav 2001: *Norsk Målsoga*. 2. utgåva, auka og umvølt. Bergen
- Kruken, Kristoffer 1982: Frå reformasjonen til den nordiske namnerenessansen. Ola Stemshaug (red.): *Norsk personnamleksikon*. [1. utgåva.] 44–65. Oslo.
- Kruken, Kristoffer 2013: Nylaga fornamn i norsk 1750–1949. Tom Schmidt (red.): *Målblomar til Margit*. Veneskrift til Margit Harsson på 70-årsdagen den 9. juni 2013. 93–101. Oslo.
- Kruken, Kristoffer (utg.) 2016: *Personnamnarbeid av P.A. Munch*. Oslo. Ny utgåve av Munch 1849b, 1854 og 1857, med innleiing og register.
- Lundh, Henrik 1924: *Navneloven av 9 februar 1923 med innledning og kommentar*. Kristiania.
- Motzfeldt, U.A. 1844: *Den norske Kirkeret*. Christiania.
- Munch, P.A. 1849a: *Historisk-geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge (Noregsveldi) i Middelalderen*. Moss–Christiania–Kjøbenhavn.
- Munch, P.A. 1849b: Nogle Ord til Overvejelse om vore brugelige Personsnavne, og om at holde vore nationale Navne i Agt og Ære. *Norsk Folke-Kalender for 1849*. 80–89. Ny utgåve i Kruken 2016.
- Munch, P.A. 1854: Fremdeles om Valget af Personsnavne, og Vedligeholdelsen af vore nationale Navne. *Norsk Folke-Kalender for 1854*. 33–44. Ny utgåve i Kruken 2016.
- Munch, P.A. 1857: Om Betydningen af vore nationale Navne tilligemed Vink angaaende deres rette Skrivemaade og Udtale. *Norskt Maanedsskrift 1857*. 1–64, 122–66, 239–74, 346–73, 438–59, 481–98. Ny utgåve i Kruken 2016.
- Munch, P.A. 1852–63: *Det norske Folks Historie* fremstillet af ... Første ... Fjerde Deel [i 6 band]. Christiania 1852–59. Anden Hovedafdeling. Unionstiden. Første ... Anden Deel. Christiania 1862–63.
- Nedrelid, Gudlaug 1993: Namnegransking i Noreg – Vitskap eller nasjonsbygging? Nils Gilje og Oddvar Storebø (red.): *Vitenskapsteori og lingvistikk*. 160–94. Bergen.
- NPL = *Norsk personnamleksikon*. Red. av Ola Stemshaug og Kristoffer Kruken. 3. utgåve ved Kristoffer Kruken. Oslo 2013.
- Pontoppidan, Erich 1757: *Collegium pastorale practicum*. Kjøbenhavn.
- Schmidt, Tom 2015: P.A. Munch (1810–63) om norske stedsnavn. *NN* 32. 27–48.
- Skautrup, Peter 1968: *Det danske Sprogs Historie*. 4. København.

Wexels, W.A. 1853: *Foredrag over Pastoraltheologien*. Christiania.

Aasen, Ivar 1854: Om norske Folkenavne. *Folkevennen*. 32–49. Opptrykt i Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset (red.): *Namnesamlingar av Ivar Aasen*. Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet. Serie A 9. 19–31. Bergen 2006.

Aasen, Ivar 1855: Register over norske Folkenavne. *Folkevennen*. 277–306. Opptrykt i Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset (red.): *Namnesamlingar av Ivar Aasen*. Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet. Serie A 9. 33–60. Bergen 2006.

Aasen, Ivar 1878: *Norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvindenavne*. Kristiania. Ny utgåve med innleiing og register ved Kristoffer Kruken og Terje Aarset. Skrifter frå Ivar Aasen-instituttet 3. Volda 1997.